

FRANTZIZKO LAPHITZ-ARRIADAREN BIZIA ETA LANAK

P. Charriton

Egun hemen Irisarrin ospatzen dugun mendeurrena lehenik Frantzizko Laphitz euskal idazle handiaren ohoretan da eta haren bizia eta lanak labor biltzea niri dagokit. Baina aitzinetik galde bat egin dezake zuetarik batek edo bestek. Zertako aipa Laphitz Irisarrin ezpaitzen Laphitz hau irisartarra. Eta galde horri nahi nioke berehala ihardetsi. Zeren Irisarrin Laphitzenaz bestalde XIX. eta XX. mendeetan egin baita euskararen alde lan eder asko aipatzea mezezi duenik.

Zertako Irisarrin?

Gogora dezagun nola 1813-1814eko urte ilunetan Salvat Monho izturiztar olerkari handi eta Irisarriko erreterak gogorki gaztigatu zituen Napoleon I. enperadore gaiztaginak leher egin zuelarik, azkenean, harekin herritik ihesi joan ziren Larraidy errient idazkari baliatzailea eta haren bizpahiru irisartar kide bakarrak.

Oroit ere mende erdia geroago Pierra Haristoy aihertar historialaria Zalgizetik landa, Irisarriko erreter egon zela Zibururat joan aitzin eta hemen berean bere ikerlanez bestalde elizaren eskola berriak egin zituela.

Oraino hurbilago eta gutarik batzuen oroitean, ezin dugu ahanztu Irisarriko eliza dorrea berregin zuen Lukuze Kattilaeneko seme Aguerre jaun erreterak, geroxeago aita Gaxitegirekin *Laborantzako liburu* berri aberatsa utzi zigula.

Ez dugu ere ahanztu ez Joseph Gosterraxu bikarioa gazteen laguntzailea «Nevadara joan nintzen» kantu aipagarriaren sortzaile bipila (ala bipilegia) eta haren ondotik berriz, Afrikatik itzuli ondoan Erramouspe erreteraren laguntzaile urte t'erdia lan egin zuen Jean Hiriart Urruty euskaltzain hazpandar zena.

Are gutiago aipatu gabe utz ditzaket Irisarriko hilerrian ene askazi maite batzuen ondoan berpiztearen zain dauden Larrainbordako seme miriku Michel

Mendi jauna, haren andrea Katrina Markesuzaa eta Klaudio Harluxet suhi zena euskal kulturaren mundu osoan bere itzal indartsua gaur arte zabaltzen duena.

Jakin bezate beraz gaur gure herri ondarea zaindu nahi omen duten herri gizon guziek izan dela eta badela Irisarrin harri zaharrez besterik, badela euskara.

Ezen Irisarri Larrainbordatik hurbil dagoen Behardizaharrean sortua zen gure ustez Bernard Laphitz Frantzizko Laphitz (1832-1905) honen aita. Irisarritik ordea Arizkunera iraganik, ez genekike xuxen zergatik, han ezkondu zen Maria Josefa Arriadarekin eta 1832ko buruilaren 30ean herriko elizan bataiatu zuen Tomas Iribarren jaun erretorak haren semea Frantzizko Esteban Laphitz izendatu zutena.

Beste haurrik izan ote zuten Arizkunen behar liteke ongi ikertu. Gaur oraino egin ahal ezin dugun lana. Bakarrik idazki hauek argitaratu aitzin hitzeman digute baztandar euskaltzale adiskide batzuek ikerketa hori egingen ditugela eta jakinaraziko ere Laphitz-Arriada familiaren ondokorik ba ote den Baztan aldean.

Guhonek ordea Irisarrin berean Herriko Etxeko andere axuant eta idazkariaren eta haien bitartez andere Jeanne Urruty Erretegiko Laphitz familia-koaren laguntzari esker aurkitu ditugu zenbait xehetasun.

Gaur ordea xehetasun horiek oro utziko ditugu besteak bezala datorren *Euskera* agerkarian agertzeko. Eta hemen labur erranen dugu Frantzizko Laphitzek Larresoroko eta gero Baionako Seminarioan apezteko eskolak egin zituela eta 1857an apezte zela eta Baigorriara igorri zutela apez laguntzaile eta hortik Alzaira erretor 1866an. Orduan zuen idatzi eta argitaratu Baionan 1867an *Bi saildu heskualdunen bizia* hots San Iñazio Loiolakoaren eta San Frantzizko Xabierrekoaren historia. Horretaz erranen dizue erran behar dena Pello Salaburuk. Nik aldiz, gogorazi behar dizuet Altzaitik Betarramera joaita erabaki zuela Mixel Garikoitzek sortu ordenan sartzeko eta horrela Ameriketara saldoka joaten ikusiak zituen gure mendien bi aldetako euskaldunen apez izateko gisan.

Bera baino lehen joanak ziren jadanik Garikoitzek igorriarik zenbait Betarramista Montevideora eta Buenos Airesera hogoi bat urte lehenago, baina, aita Laphitzek izan zuen halere zer egin: lehenik Montevideoko portuan berean euskaldunen biltzen hasi zen eta *El Cerro* deitu munho gainean *Euskaldunen Eliza* deituko den eraikina altxatu zuen. Bestalde, Uruguaiako zelai zabaletan ere ibili zen bere herritar euskaldunen ikusten eta ahalaz beren aitzineko fededun urratsez ohartarazten. Geroztik misioniak antolatuko ditu apez lagun batzuekin euskaldunentzat Uruguain bezala, Argentinan ere, Buenos Airesetako euskaldunen San Juan elizatik harat bereziki. Haren fama hedatuko da alde orotara eta adibidez Paraguaiko errepublika osoa suntsituko duen gerla izigarriaren ondotik apez soil horrek ararteko lanak egingen ditu eta

bazterrek lasaitu eta Asunción hiri nagusiko apezpiku egin nahiko dute baina ez du onartuko gure gizonak han baitauzka deika ari Buenos Aireseko euskaldunak.

XX. mende hasieran alabaina Argentinako euskal elkarte zenbait ari dira hazten eta beren indarrak biltzen hala nola *Laurak bat*, *Euskal Etxea* edo *Centre Basque Français*. Hor du erakutsiko aita Laphitzek oraino bere bitartekari dohain berezia. Errekaborde zalgiztar puxantaren eta beste dirudun eta fededun andere zenbait bildurik *Euskal Herrietako Zazpiak Bat* eginik sortuko dute Buenos Airesetik 35 kilometrotan dagoen Llavalloleko zelai zabalean hiru adar bederen izanen dituen obra nagusia : euskal gizon eta emazte xaharren etxe berezia, Angeluko serorei dei eginik kudeatuko dutena, ikastegi bat neska umetzur eta besteentzat, hau ere serora beren gain, ikastegi bat eta laborantza eskola bat mutikoentzat Baztan Lekarotzetik Laphitzek deituko dituen Kaputxinoen esku izanen dena.

Gaur ere Euskal Herritik beren Ameriketako ahaide ahantzien ikustera jotzen diren herritar ainitzek ezin asmatuzko obra horiek oro ikus ditzakete. Baina harritzeko da Angeluko lehen bost serora euskaldunak heldu baitziren Buenos Airesetara 1905 urriaren 26an, sekulako jendeak Saindu famarekin ehorztera zoazelarik, aita Frantzizko Laphitz-Arriada serora haiek beren herritarren laguntzera Ameriketaraino deitu zituen apez hura bera.

Bibliografia

FRANTZIZKO LAPHITZ: *Bi saindu heskualdunen bizia*, «Klasikoak», Josu Pika-bea.

PIERRE LHANDÉ-HEGUY (s.j.): *L'émigration basque*, Paris, 1910

OSCAR ALVAREZ GILA: *La contribución europea a la iglesia en el Río de la Plata : la presencia religiosa vasca (1835-1965)*, EHU, tesi doktora, Portugalete, Bizkaia, 1997

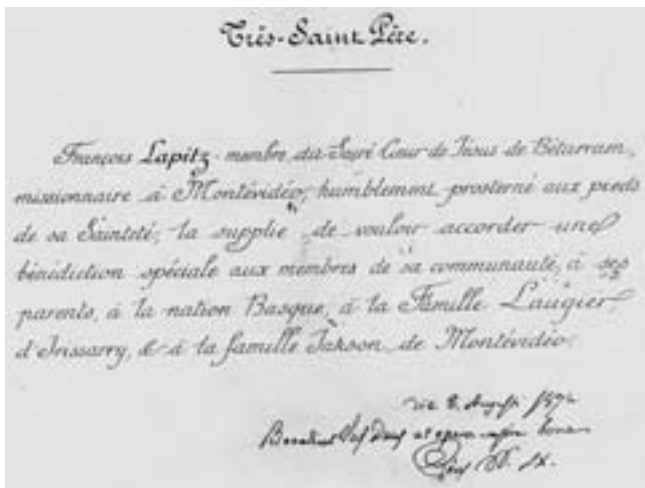
Jarraiko argazkiak: Jeanne eta Felix Dourisbarre Janbon F. Laphitzen iri-sartar bilobek emanik.

Aita Frantzizko Laphitzen argazkia.

Horren iloba Ameriketako apezaren argazkia.

Euskal Nazioarentzat, 1874ean (sic) Pio IX. Aita Sainduaren ganik aita Laphitzek Erroman erdietsi benedikapena.

Jacqueline Bordenabe, Angeluko serorak, igorri Argentina Llavalleko *Eskual Etchearen* argazkia.

